

LUND UNIVERSITY

Frågan om varat

Lembke, Martin

Published in:
Filosofisk tidskrift

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Lembke, M. (2010). Frågan om varat. *Filosofisk tidskrift*, 31(3), 3-9.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Frågan om varat

MARTIN LEMBKE

[Publicerad i *Filosofisk tidskrift* (2010), vol. 31, nr 3, 3–9.]

1. INLEDNING

Det verkar finnas ting som inte måste finnas. Men om sådana ting finns, *varför* finns sådana ting? Eller i mängdteoretiska termer: Varför är mängden av kontingenta element inte tom? Denna till synes enkla fråga har beskrivits som själva varats gåta och det mörkaste av alla filosofiska problem; låt oss tala, kort och gott, om ”Fråga X”. Syftet med det som följer är att undersöka vilket av de tänkbara svaren som är bäst.

Först ett par detaljer av terminologiskt slag. I modalsemantiska ordalag kan vi definiera ett kontingent ting som ett ting som existerar i den faktiska världen men inte i alla metafysiskt möjliga världar (hur nu dessa ska förstås), medan ett nödvändigt ting definieras som ett ting som existerar i alla metafysiskt möjliga världar (inklusive den faktiska världen). Fråga X förutsätter alltså att det finns ting i den faktiska världen som *inte* existerar i alla metafysiskt möjliga världar: en förutsättning som verkar rimlig, även om den inte är av a priori art.

Låt oss tillägga att Fråga X är en strikt metafysisk fråga i den bemärkelsen att den inte *kan* besvaras på naturvetenskaplig väg. För att alludera på Wittgenstein (1992: 121): icke *hur* de kontingenta tingen är, är mystiskt, utan *att* de är. Kanske finns det oändligt många kontingenta ting och kanske har dessa ting (eller någon underliggande kontingent substans) existerat i evighet, men frågan varför mängden av kontingenta element inte är tom har därmed inte fått ett svar.

2. FYRA TÄNKBARA SVAR

Vår uppgift är alltså att försöka avgöra vilket av de tänkbara svaren på Fråga X som är bäst. Men tänk om *Faktum X* – det (förmodade) faktum att mängden av kontingenta element inte är tom – är ett *factum brutum*, ett absolut oförklarligt faktum? *Att* det finns sådana *facta bruta* tas ju ofta för givet numera givet vår kunskap om kvantmekaniska fenomen; till exempel verkar det inte finnas något som förklarar varför en enskild atom sönderfaller vid en viss tidpunkt. Kanske finns det heller inget som förklarar varför det finns kontingenta ting överhuvudtaget?

Kanske inte. Men i sådana fall, som Lars Bergström noterar i *Döden, livet och verkligheten*, ”bör vi försöka förklara *varför* det är oförklarligt” (2004: 198). Vår utgångspunkt måste ju vara att försöka förklara så mycket som möjligt; om vi tvingas till slutsatsen att något är ett factum brutum bör vi på ett epistemologiskt metaplan försöka förklara *varför* så är fallet.

Men en sak i sänder. Först måste vi undersöka saken så gott vi kan, givet att Fråga X faktiskt har ett svar. Det verkar då som att vi har att välja mellan fyra mycket generella alternativ.

- (A) Minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserat sig självt.
- (B) Minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting.
- (C) Det *måste* finnas minst ett kontingent ting.
- (D) Det är en *slump* att det finns minst ett kontingent ting.

Dessa svar är uttömmande (utan att därmed utesluta varandra) eftersom varje enskilt ting i den faktiska världen antingen är kontingent (sådant att det inte finns i alla möjliga världar) eller nödvändigt (sådant att det finns i alla möjliga världar).

Alternativ (A) bör vi nog lägga åt sidan, ty att ett icke-aktualiserat ting skulle aktualisera sig självt – att ett ting i ontologisk mening skulle lyfta sig självt i håret – verkar ju inte alls rimligt. Alternativ (B), å andra sidan, ska vi ägna en hel del uppmärksamhet; det kan med visst fog kallas det *teistiska* alternativet, även om det också skulle kunna förespråkas av dem som menar att kontingenta ting blott är tillfälliga formationer av en nödvändigt existerande grundsubstans.

Alternativ (C) skiljer sig från (A) och (B). Det gör ju gällande att det *måste* finnas minst ett kontingent ting (vilket som helst); att en värld *utan* minst ett sådant ting är metafysiskt *omöjlig*. Metafysikern David Armstrong menar att tanken på en dylik ”distribuerad nödvändighet av kontingenta ting” kan ”avfärdas” (2006: 282); en annan metafysiker, Bede Rundle, har dock ägnat en hel bok, *Why there is Something rather than Nothing*, åt att förorda detta alternativ. Erik Olsson förutspår i en recension (2005) att de flesta av oss nog kommer att finna Rundles argument ”förbryllande och paradoxala”, men det hindrar ju inte att vi listar (C) bland de *tänkbara* svaren på Fråga X.

Alternativ (D), slutligen, verkar mycket konstigt; vad förklarar man genom att hänvisa till slumpen? Vi får tillfälle att återkomma till denna fråga i ett senare skede, och då kommer vi också att se att (D) – liksom (C) – inte utgör något reellt alternativ.

Alla fyra svaren på Fråga X har en minst-ett-karaktär som gör att de kan smulas sönder i oändligt många varianter. Framför allt bör detta noteras i anslutning till (B), som ju till exempel kan tänkas innebära att minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats gemensamt av exakt

335 nödvändiga ting. Det modalfilosofiskt mest intressanta med (B) är dock att det postulerar *minst* ett nödvändigt ting. Om vi använder oss av Ockhams rakkniv, dvs. principen att vi inte bör postulera fler entiteter än vad som krävs för att förklara det som ska förklaras, bör vi heller inte postulera fler nödvändiga entiteter än nödvändigt för att besvara Fråga X.

3. ATT VÄLJA MELLAN (B) OCH (C)

Om vi lämnar *bootstrapping*-alternativet (A) och slumpalternativet (D) därhän står vårt val mellan alternativen (B) och (C). Bede Rundle, som vi redan har nämnt, förordar (C) med motiveringen att det är mer ”ekonomiskt” (2004: 109) än (B), ty medan (B) postulerar ett *ting* postulerar (C) blott en abstrakt *princip*: en princip som dock räcker (enligt Rundle) för att besvara Fråga X.

Låt oss titta närmare på detta argument. Vad (C) påstår är att det måste finnas minst ett kontingent ting, medan (B) påstår att minst ett ting är sådant att det måste finnas. Det verkar inte alls tydligt på vilket sätt (C) skulle vara mer ”ekonomiskt” än (B), om vi formulerar saken på detta sätt. Varför skulle en värld där minst ett kontingent ting måste finnas vara ontologiskt enklare än en värld där minst ett ting är sådant att det måste finnas?

Här kan vi göra en intressant iakttagelse. Såväl (B) som (C) implicerar ett påstående som är sant med *nödvändighet* – om det är sant överhuvudtaget, vill säga. Om (B) är sant finns det ju minst ett ting som existerar i alla möjliga världar, och i sådana fall är påståendet *att* detta (eller dessa) ting existerar sant i alla möjliga världar. På motsvarande sätt med (C); om det måste finnas minst ett kontingent ting är påståendet *att* det finns minst ett kontingent ting sant i alla möjliga världar. Vare sig vi väljer (B) eller (C) tvingas vi alltså acceptera ett påstående såsom nödvändigt sant.

När vi talar om nödvändigt sanna satser tänker vi nog ofta på tautologier som ”alla cirklar är runda” och logiska syllogismer som ”om alla P är Q, och x är P, så är x Q”. Ibland avses endast satser av dessa slag när man talar om *logiskt* nödvändiga satser. Men därmed är ju inte sagt att satser som är sanna i alla möjliga världar måste vara av dessa slag. Andra slags kandidater som ofta diskuteras är av *metafysiskt* slag – satser som till exempel ”ur intet kommer intet”, ”alla kroppar har utsträckning” och ”värme är molekylär rörelse”. Men även *normativa* satser som ”det är fel att döda för nöjes skull”, *axiologiska* satser som ”människor är mer värda än schimpanser” och *teologiska* satser som ”Gud är treenig” är exempel på påståenden som vissa anser vara sanna i alla möjliga världar även om de ju alls inte är av tautologiskt eller syllogistiskt slag.

De båda påståenden som impliceras av (B) och (C) är inte heller av tautologiskt eller syllogistiskt slag. Likväl är ett av dem en nödvändig sanning, *om* antingen (B) eller (C) är korrekt. (Kanske att det i sig förklarar varför vissa hellre ser Faktum X som ett *factum brutum*.) Alternativ

(B) implicerar påståendet att det finns minst ett nödvändigt ting, dvs. att *det finns minst ett ting som i sig är sådant att det måste finnas*. (C), å sin sida, implicerar påståendet att det finns minst ett kontingent ting, dvs. att *det finns minst ett ting som i sig är sådant att det inte måste finnas*.

Återigen är det svårt att se varför (C) skulle vara mer ”ekonomiskt” än (B). Snarare frestas man (nästan) till ett slags ontologiskt argument till förmån för (B). Till skillnad från påståendet ”det finns minst ett ting som i sig är sådant att det inte måste finnas” kan ju påståendet ”det finns minst ett ting som i sig är sådant att det måste finnas” tolkas som en tautologi; alltså ligger det närmare till hands att tänka sig att implikationen av (B) är sann med nödvändighet.

Dock är (C) mer ”ekonomiskt” i åtminstone *en* bemärkelse, ty det påstår ju inget annat än att det måste finnas minst ett ting som i sig är sådant att det inte måste finnas. (B) påstår däremot, inte bara att det finns minst ett ting som i sig är sådant att det måste finnas, utan också att *detta (eller dessa) ting har aktualiserat minst ett kontingent ting*. Medan (C) reser *en* följdfråga, nämligen *varför* det måste finnas minst ett kontingent ting, reser (B) minst *två* följdfrågor: dels *varför* minst ett ting är sådant att det måste finnas, dels *varför* detta (eller dessa) ting har aktualiserat minst ett kontingent ting.

Men inte heller i denna bemärkelse verkar (C) vara att föredra framför (B), ty dess bättre ”ekonomi” vinnas ju på bekostnad av sämre substans. Det faktum att (C) genererar färre följdfrågor än (B) beror helt enkelt på att det inte säger lika mycket – om det överhuvudtaget säger något alls. Frågan (Fråga X) är ju varför det finns kontingenta ting. (C) svarar att det *måste* finnas kontingenta ting. Men vad är det för slags svar, egentligen?

Bergström behandlar en parallell frågeställning och lyfter fram det problematiska i ett svar som ”upprepar det som ska förklaras och dessutom tillägger något, som inte förklarar det som ska förklaras” (2004: 192). Det som ska förklaras är ju varför det i den faktiska världen finns kontingenta ting; (C) svarar att det finns kontingenta ting, inte bara i den faktiska världen, utan i *alla* möjliga världar. Men på vilket sätt förklaras därmed varför det i den faktiska världen finns kontingenta ting?

Den här intetsägande karaktären blir än tydligare om vi återvänder till det till synes poänglösa svarsalternativet (D): Det är en *slump* att det finns minst ett kontingent ting. Anta nämligen att vi ”besvarar” Fråga X på detta sätt. Vad vi då gör är att tillägga något, som inte förklarar det som ska förklaras, utan att ens upprepa det som ska förklaras! Vad (D) säger är ju att det finns minst en möjlig värld där det *inte* finns kontingenta ting, men på vilket sätt skulle det förklara varför det i den faktiska världen *finns* kontingenta ting? Problemet för (C) är att det verkar ha samma intetsägande karaktär som (D).

4. EN NÄRMARE ANALYS AV (B)

Eftersom (A) är osannolikt på gränsen till omöjligt och (C) och (D) är intetsägande står vårt epistemologiska hopp till alternativ (B): minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting.

Låt oss alltså anta att (B) är sant. Då uppstår följdfrågan *varför* minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting. Att svara i termer av *slump* – att minst ett av de kontingenta tingen *av en slump* har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting – vore lika intetsägande som att besvara Fråga X med (D), och att svara i termer av *nödvändighet* – att minst ett av de kontingenta tingen *med nödvändighet* har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting – vore lika intetsägande som att besvara Fråga X med (C). Men vad återstår då för alternativ, om varken slump eller nödvändighet förslår?

Det enda som verkar återstå är en förklaring i termer av *fri vilja*: minst ett av de kontingenta tingen har *av fri vilja* aktualiserats av minst ett nödvändigt ting. Detta svar förutsätter förstas att det finns något sådant som en genuint libertariansk (inkompatibilistisk) fri vilja. Här finns inte utrymme att närmare gå in på den saken. Låt det vara nog sagt att om det *inte* finns en sådan vilja verkar det heller inte finnas något rimligt svar på frågan varför minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting, och i sådana fall bör vi snarast konstatera att alternativ (B) leder oss till ett factum brutum.

Ett sådant factum brutum verkar i alla hänseenden oundvikligt, givet att (B) är sant. En annan följdfråga är ju varför minst ett ting är sådant att det existerar med nödvändighet; vad är det som gör att detta (eller dessa) ting är nödvändiga? Återigen vore det intetsägande (och i detta fall till och med självmotsägande) att svara i termer av slump, liksom det vore intetsägande att svara i termer av nödvändighet. Men det går inte heller att svara i termer av fri vilja, ty om ett ting vore nödvändigt av fri vilja vore ju dess nödvändighet i själva verket *inte* nödvändig. Här verkar vi alltså oundvikligen nå fram till en slutstation där vi epistemologiskt sett måste hoppa av. Frågan varför minst ett ting är sådant att det existerar med nödvändighet (givet att det finns ett sådant ting) kan helt enkelt inte besvaras.

Om (B) är sant – och vad är alternativet? – måste vi alltså i den logiska förlängningen acceptera tanken på ett factum brutum: det nödvändiga tingets nödvändighet låter sig inte förklaras. Men om så är fallet, varför då inte ta ett steg tillbaka och istället låta Faktum X – det (förmodade) faktum att det finns kontingenta ting – vara ett factum brutum? Varför inte låta ”varats mysterium” förbli ett mysterium istället för att lösa det med hjälp av ett *annat* mysterium?

5. ATT FÖRKLARA VARFÖR NÅGOT INTE KAN FÖRKLARAS

Svaret har att göra med själva utgångspunkten för kunskapsteoretiska framsteg: Vi måste ju försöka förklara så mycket som möjligt. Om ett *prima facie* mysterium visar sig kunna förklaras kan vi inte avstå från den möjligheten bara för att förklaringen i sig implicerar ett *nytt* mysterium. Vi kan inte *välja* vad som ska vara ett mysterium; antingen är ett faktum oförklarligt eller också inte.

Här är det läge att rekapitulera Bergströms metaepistemologiska princip: Om något är oförklarligt bör vi försöka förklara *varför* det är oförklarligt (jfr 2004: 198). Vad gäller det factum brutum som impliceras av alternativ (B) verkar vi åtminstone ha kunnat ge en *induktiv* metaförklaring av detta slag, ty vi har ju kunnat *utesluta* alla tänkbara metafysiska förklaringar i termer av slump, nödvändighet och fri vilja. Om Faktum X däremot hade varit ett factum brutum hade vi tvingats till den märkliga slutsatsen att det var oförklarligt *trots* att en till synes möjlig förklaring stod till buds. En sådan slutsats hade nog fått sägas strida mot andemeningen i Bergströms metaepistemologiska princip.

6. SLUTSATSER

Det verkar som att Fråga X – Varför är mängden av kontingenta element inte tom? – bör besvaras i linje med alternativ (B): Minst ett av de kontingenta tingen har aktualiserats av minst ett nödvändigt ting. I enlighet med analysen i avsnitt (4) kan vi precisera detta alternativ i termer av fri vilja (ty det verkar ju vara den enda möjligheten): Minst ett av de kontingenta tingen har *av fri vilja* aktualiserats av minst ett nödvändigt ting. (Eller mindre tvetydigt: Minst ett nödvändigt ting har av fri vilja aktualiserat minst ett kontingent ting.)

Vad vi tycks ha kommit fram till är alltså inget mindre än början på ett kosmologiskt kontingensargument för Guds existens. Om vi accepterar dess metafysiska grundantagande, nämligen att det i den faktiska världen finns minst ett kontingent ting, tycks vi ju ha skäl att postulera minst ett nödvändigt ting, ett ting som inte bara är utrustat med en genuint fri vilja utan som också är kapabelt att skapa kontingenta ting ur intet. Det får ju sägas vara en bra början på en beskrivning av Gud, definierad på vanligt teistiskt vis.

Alternativet verkar vara att betrakta Faktum X – det (förmodade) faktum att det finns kontingenta ting – som ett factum brutum: ett oförklarligt faktum, ett mysterium i absolut bemärkelse. Problemet med detta alternativ är *inte* att det hänvisar oss till en epistemologisk

ändstation, ty det gör i förlängningen även alternativ (B); dess problem är snarare att det påstår att något, som verkar kunna ges en förklaring, inte kan ges en förklaring.

LITTERATUR

- Armstrong, David (2006). "Reply to Efeld and Stoneham", sid. 281-3 i *Australasian Journal of Philosophy*, nr 84.2.
- Bergström, Lars (2004). *Döden, livet och verkligheten: Essäer* (Stockholm: Thales).
- Olsson, Erik J. (2005). Recension av Bede Rundle, *Why there is Something rather than Nothing* (Oxford: Oxford UP, 2004), i *Notre Dame Philosophical Reviews*, 2005-03-05.
- Rundle, Bede (2004). *Why there is Something rather than Nothing* (Oxford: Oxford UP).
- Wittgenstein, Ludwig (1992). *Tractatus logico-philosophicus* (Stockholm: Thales).